

УДК 930.1 (367)

Ірина Федорів

СТАНОВЛЕННЯ НАУКОВОГО СЛОВ'ЯНОЗНАВСТВА В УКРАЇНІ (ПЕРША ТРЕТИНА ХХ СТ.)

У статті висвітлено передумови та особливості становлення наукового слов'янознавства в Україні у першій третині ХХ ст. У контексті розвитку загальноєвропейської славістики аналізується зміст основних положень перших підручників зі слов'янознавства, написаних у цей період українськими вченими.

Ключові слова: історія української славістики, перша третина ХХ ст., перші українські підручники зі слов'янознавства, Т. Флоринський, М. Драй-Хмара, Д. Дорошенко.

Передумови для професійного розвитку славістики в Україні на початку ХХ ст. були закладені у другій половині ХІХ ст., особливо наприкінці його, коли слов'янознавство міцно увійшло в систему університетської історичної освіти. На історико-філологічних факультетах вузів України існували славістичні кафедри. Вже з 60-х рр. ХІХ ст. історія слов'ян виокремилась із слов'янської філології в особливу дисципліну, що викладалася в університетах і Київській духовній академії. Наукові дослідження із славістики активно проводилися в історичних, історико-філологічних товариствах, які існували при кожному університеті. Центрами українських історико-славістичних досліджень стали також Київська археографічна комісія та Російський археологічний інститут у Константинополі.

Темпи розвитку української історіографії з історії слов'янських народів у другій половині ХІХ ст. дали серйозні результати. Внаслідок багаторічних зусиль, спрямованих на виявлення, видання й наукову інтерпретацію історичних текстів і документальних джерел сформувалася ґрунтовна джерельна база для дослідження історії західно- і південнослов'янських народів. Відбулося розширення тематики історико-славістичних досліджень, з'явилися нові слов'янознавчі напрями.

Можемо стверджувати, що наприкінці ХІХ ст. українська історична славістика домінувала в європейському слов'янознавстві: досліджено і введено до наукового обігу численні документальні джерела, видано десятки фундаментальних монографій, багато сотень інших робіт, у яких обґрунтовано чимало узагальнень, що й до сьогодні не втратили свого значення.

На початку 1900-х рр. спостерігалось розширення проблематики славістичних досліджень, що відбувалося на фоні утвердження в історіографії нових концептуальних підходів до вирішення як окремих епізодів історичного процесу в слов'янських країнах, так і з'ясування й пояснення загальних закономірностей їх еволюційного поступу.

Розгортання процесів культурно-національного відродження та визвольних змагань слов'янських народів у першій третині ХХ ст. безумовно посилювало інтерес до слов'янства у фахівців-славістів, політичних й культурних діячів, загалом у громадськості. Цьому в значній мірі сприяли міжнародні кризи на Балканах, втягування Сербії, Чорногорії і Болгарії в блокову політику “великих країн”, наростання суперечностей в Російській імперії, що вилилися у демократичну революцію 1905–1907 рр., активізація чеського і польського національних рухів, наукові закордонні подорожі вчених на Балканський півострів, їх зв'язки з науковцями цього регіону, сталі традиції вивчення вітчизняною історіографією минулого слов'ян [1, с. 330].

Аналіз наукової літератури свідчить, що досліджуване питання спеціального висвітлення в українській історичній науці не мало. Досі не стало предметом цілісного об'єктивного вивчення питання становлення й розвитку українського слов'янознавства новітньої доби, в тому числі й першої третини ХХ ст. Монографія відомого сучасного

славіста Сергія Копилова – “Проблеми історії слов’янських народів в історичній думці України (остання третина XVII – початок XX ст.)”, у котрій комплексно розглядається питання розвитку української історичної славістики, хронологічно доведена лише до початку Першої світової війни [1]. У ній вчений характеризує основні тенденції розвитку слов’янознавства та висвітлює славістичну спадщину українських учених, що працювали на початку XX ст., зокрема Т. Флоринського, як професора Київського університету св. Володимира, творчість якого частково аналізується й у даній публікації. У цьому ж контексті заслуговує уваги і стаття О. Паламарчук і О. Чмир “Славістика в Київському університеті між двома світовими війнами” [2] та С. Копилова “Історико-славістичні дослідження вчених Київського університету в перші десятиріччя XX ст.” [3]. Аналіз творчості М. Драй-Хмари та Д. Дорошенка, з’ясування їх внеску в розвиток українського новітнього слов’янознавства здійснили у своїх працях (“Славістична спадщина Михайла Драй-Хмари”, “Перший український підручник зі слов’янознавства Михайла Драй-Хмари”, “Праця Дмитра Дорошенка “Слов’янський світ”: українська візія слов’янознавства”) В. Чорній [6] та С. Копилов (“М. Драй-Хмара в Кам’янець-Подільському державному українському університеті”) [7]. У контексті проблематики, що аналізуватиметься у статті, публікації М. Кордуби [8], І. Філак [9], О. Чмир [10] та ін.

Виходячи з цього, у даній науковій статті ставимо за мету проаналізувати передумови та особливості становлення наукового слов’янознавства в Україні у першій третині XX ст. У контексті розвитку загальноєвропейської славістики, зокрема наукової спадщини таких учених як Л. Нідерле, І. Ягич, Я. Бідло, К. Кадлец, О. Погодін, Т. Флоринський, аналізуватиметься зміст основних положень перших українських підручників зі слов’янознавства, написаних у цей період національними вченими. Мова йде передусім про праці М. Драй-Хмари та Д. Дорошенка. Поява цих синтетичних комплексних досліджень та їх зміст, свідчить, що українське наукове слов’янознавство сягнуло доволі високого ступеня методологічної зрілості, щоб спромогтися на серйозні наукові дискусії щодо походження слов’янських народів, визначення місця їх прабатьківщини, становлення й розвитку слов’янського націо- та державотворення. Оскільки рамки даної наукової публікації обмежені, ми не можемо зосередити свою увагу на усіх славістичних працях, що вийшли у цей період, тому не йтиметься про ті дослідження, котрі присвячені окремим аспектам слов’янознавчої проблематики, чи окремим слов’янським народам.

Головними центрами славістичних досліджень у Наддніпрянській Україні на початку 1900-х рр. залишались університети. Одним із осередків, у якому розвивалася, сформована ще наприкінці XIX ст., власна наукова славістична школа, був Київський університет св. Володимира. Від 1882 до 1917 рр. (з перервою упродовж 1912–1913 років, коли цю посаду обіймав О. Лук’яненко) кафедру історії та літератур слов’янських нарід очолював професор Тимофій Флоринський – відомий славіст і візантолог російського походження. Учений, як довголітній глава слов’янознавства в Університеті св. Володимира, був прекрасно підготовленим славістом із широким колом філологічних та історичних інтересів, добре обізнаним зі станом справ у цій галузі наукових знань. На початку століття він став уже автором багатьох лінгвістичних та історичних праць (згадаймо хоча б його “Древнейший памятник болгарского права “Закон судный людем””, “Новые материалы для истории Дубровника”, “Южные славяне и Византия во второй четверти XIV в.” [11–14]). Від 1883 р. Т. Флоринський систематично публікував критико-бібліографічні огляди найновішої літератури зі слов’янознавства в київських “Университетских известиях” та “Записках Историко-филологического факультета Санкт-Петербургского университета” [2, с. 4]. Всього, за підрахунками С. Копилова, до 1900 р. вчений видрукував близько 20 подібних оглядів, якими було охоплено майже 400 різноманітних славістичних праць і видань. Володіння таким об’ємом первинного історіографічного матеріалу, а також численні зв’язки Т. Флоринського із зарубіжними вченими-славістами дозволили йому підготувати ряд змістовних нарисів про відомих зарубіжних і вітчизняних дослідників слов’янських народів: Ф. Рачкого, Ю. Даничича, Ф. Міклошича, Ф. Палацького, В. Макушева та ін. [1, с. 325].

“Лекции по славянскому языкознанию” Т. Флоринського тривалий час використовували як посібник у різних університетах. Учений читав курси з історії, етнографії слов’янських народів, викладав мовознавчі дисципліни, даючи студентам глибокі знання. Суспільно-політичні погляди Т. Флоринського характеризувалися крайнім консерватизмом, він дотримувався монархічно-шовіністичних переконань й був противником визнання окремішності української мови. Його статті з окресленої тематики, викликали гострі заперечення відомих учених (Г. Ягича, О. Брюкнера). Навряд чи кафедра, очолювана професором Т. Флоринським, могла формувати у студентів українознавчі зацікавлення. Та ґрунтовна наукова підготовка студентів-славістів, можливість відвідати країни, де проживали інші слов’янські народи, побувати у великих славістичних центрах сприяли надалі формуванню незалежних наукових та суспільних поглядів. Київські славісти молодшого покоління, що отримали підготовку напередодні подій 1917 року, почали звертатися до українознавчих сюжетів [2, с. 4].

Нагадаємо, що на початку ХХ ст. у зв’язку з поширенням концепції неославізму вийшла з друку низка видань, присвячених слов’янству загалом та історії окремих слов’ян, зокрема. Вони містили інформацію про їх походження, чисельність, історичний і культурний розвиток, сучасне становище.

Власне серед цих праць вирізняється дослідження Т. Флоринського “Славянское племя”, надруковане у Києві в 1907 р. [15]. У ньому автор подав детальну характеристику території розселення, статистично-етнографічні дані й особливості, чисельність і політичний розвиток слов’янських народів (зокрема, великоросів, малоросів і білоросів, болгар, сербо-хорватів, словенців, чехів, словаків, сербо-лужичан, поляків, кашубів); детально описав етнічні назви окремих слов’янських народів [15]. Наприклад, характеризуючи сербо-хорват, поділяє їх так: серби, хорвати; шумадинці, браничевці, мавчани, тимочани, босняки, герцеговинці, черногорці, катуняни, кучи, цермничани, васоевичі, білопавличі, ровчани, піпери, негусі, озриничі, цуци, цекличі, білиці, ратоножці, морачани, дрібняки, церовичі, ускоки, колашинці, лішняни, далматинці, дубровчани, морлаки, бодули, браїці, брайці (за місцем проживання); штокавці, чакавці, кайкавці; екавці, ієкавці, ікавці, (за мовними особливостями); шокці, буневці, латини, кршчани, хришчани, мухамедівці, потурченці (за віросповіданням); підраховує чисельність населення (у 1906 р. сербо-хорватів налічувалося 135 000 осіб). До розділу додавався список літератури на 7 сторінках [10, с. 173; 15, с. 90–91].

У вступній частині праці автор зазначив, що найважчим завданням для нього було точно окреслити межі окремих слов’янських народів, оскільки “досі відсутні детальні етнографічні карти для деяких слов’янських народів (поляків, чехів, болгар, сербо-хорват)” [15, с. 9].

Через два роки, у 1909, у Санкт-Петербурзі чеський вчений Л. Нідерле опублікував у зачаткованій та редагованій І. Ягичем “Енциклопедії слов’янської філології” працю “Обозрение современного славянства. Географическо-статистический очерк (съ картою)” [16]. У 1912 р. група чеських учених: Я. Бідло, К. Кадлец та ін. випустили аналогічну колективну працю, присвячену слов’янам “Slovanstvo. Obraz jeho minalosti a pritomnosti” [17]. Завершує цей перелік праць про слов’ян ґрунтовне дослідження російського славіста О. Погодіна “Славянский мир”, що вийшло у 1916 р. в Санкт-Петербурзі [18].

Усі названі видання суттєво відрізняються між собою за структурою, принципами відбору і обсягом фактичного матеріалу, а також оцінками історичного минулого і сучасного становища слов’янських народів, зокрема трактуванням націо- та державотворчих процесів. Як бачимо, написані вони російськими або чеськими істориками, тобто представниками тих країн, що претендували на гегемонію у слов’янському світі, й тих, де найпоширенішим був рух слов’янофілів.

Відтак, автори вищеназваних слов’янознавчих видань не визнавали самотності деяких слов’янських народів, зокрема українського, білоруського, македонського, і навіть словацького. Такий підхід до національного питання позначився на змісті праць, оскільки в них бракувало належної інформації про цілі нації [6, с. 150]. Зокрема, поза увагою

дослідників, у тому числі й українських, залишилися події минулого чорногорського, словенського й македонського народів. Це було пов'язано із політичними кризами й військовими конфліктами початку ХХ ст., що охопили територію Центрально-Східної і Південної Європи. Вони фактично унеможливили доступ українських учених до документальних матеріалів польських, чеських, австрійських, німецьких та інших бібліотек і архівів, водночас перервалися контакти із зарубіжними вченими. Крім того, нова геополітична ситуація в Європі зумовила зміну акцентів у тематиці історико-славістичних досліджень [1, с. 386].

Звичайно, це знижувало наукову вартість славістичних праць і викликало незадоволення представників зневажених націй, в тому числі й українців, які в цей час заявляли про свою самобутність і вели боротьбу за національну державу. Національно-визвольний рух українського народу завершився революційними подіями 1918–1921 рр., створенням, хоч і недовготривалої, але власної держави (УНР та ЗУНР). Поразка революції призвела до еміграції за кордон значної кількості державних, громадсько-політичних, культурних і наукових діячів, у тому числі й до слов'янських країн. Ті, що залишилися, у 30-х роках зазнали репресій. У таких умовах пишуться нові славістичні праці.

У 20-х роках ХХ ст. постала особлива потреба як у довідковій літературі про слов'янські народи, так і у комплексних, теоретико-методологічних та цілісних славістичних дослідженнях, передусім українською мовою. Значною мірою заповнили цю прогалину два видання з цього періоду, які й стали першими україномовними підручниками зі слов'янознавства: “Слов'янознавство” талановитого українського поета-неокласика, перекладача, літературознавця, вченого-славіста – Михайла Драй-Хмари (Кам'янець-Подільськ, 1920 р.) та “Слов'янський світ в його минулому і сучасному” відомого українського історика, публіциста, громадського і державного діяча – Дмитра Дорошенка (Берлін, 1922 р.) [19; 20].

Історія появи першої праці така. У 1920 р. в м. Кам'янець-Подільському у видавництві новоутвореного державного українського університету вийшла книга під заголовком “Слов'янознавство” [5, с. 201]. На обкладинці зазначалося: “Підручник до лекцій по слов'янознавству, читаних року 1918–1919-го на історико-філологічному факультеті КПДУУ, складений по записках студентів іст.-філологічного факультету В. З. і О. Ц.” [19]. Натомість у вихідних даних названої книжки відсутня дуже суттєва деталь – ніде не вказано, хто є її автором. На щастя, на сьогоднішній день авторство встановлене завдяки зусиллям літературознавця Г. Костюка та відомих славістів В. Чорнія і С. Копилова. Власне Г. Костюку було відомо, що на підставі прочитаних лекцій М. Драй-Хмарою (1889–1939), котрий працював у цей час в Кам'янець-Подільському державному українському університеті, був виданий підручник, однак відшукати книгу йому не вдалося [5, с. 202]. Додамо, що у жовтні 1918 р. на запрошення І. Огієнка, ректора новозаснованого КПДУУ, випускник Київського та стажант Санкт-Петербурзького університетів, М. Драй-Хмара зайняв посаду приват-доцента або ж професора кафедри слов'янознавства і впродовж трьох років викладав слов'янські мови, а також лекційний курс, що мав назву “Слов'янознавство” [21, с. 8]. Розпочинаючи викладання курсу слов'янознавства, М. Драй-Хмарі довелось враховувати незабезпеченість літературою, відсутність навчальних посібників і підручників. Тому, як фахівець, вихований на кращих університетських традиціях, він розробив свої лекції на основі слов'янознавчих курсів Університету св. Володимира [7, с. 265].

Як згодом виявилось, окремі примірники “Слов'янознавства” збереглися. У 1990-х роках їх віднайшов С. Копилов у Кам'янці-Подільському та В. Чорній у Львові [5, с. 202] (книга під такою назвою знаходиться у відділі українознавства ЛННБ України ім. В. Стефаника). Розмножена на газетному папері за допомогою склографа. Налічує 168 с. Тираж не зазначений [19]. Чому цей підручник друкувався анонімно, здогадатися неважко: це були нелегкі часи, коли йшла боротьба за збереження Української держави. У місті неодноразово змінювалася влада, а у листопаді 1920 р. державні органи УНР покинули Кам'янець-Подільський. Україну окупували більшовики. Не дивно, що книжка, написана з українських

патріотичних позицій, могла спричинити переслідування автора новою владою. Очевидно, з тих же міркувань не названі й прізвища студентів, конспекти яких лягли в основу підручника [5, с. 203].

У 2000 р. декан філологічного факультету Кам'янець-Подільського державного університету Євгенія Сохацька розпочала передрук названого підручника у журналі “Слово і час”, частково опублікувавши один із розділів підручника “Українці” [22].

Авторський оригінал підручника був первісно віддрукований на друкарській машинці, а назви використаних автором книг та окремі терміни, для відтворення яких був потрібний латинський алфавіт, вписувалися від руки. Окремі сторінки настільки бліді, що їх неможливо прочитати, очевидно склограф не був достатньо заправлений фарбою. Хоча в основу підручника покладені записи студентів, з тексту видно, що вони ретельно вчитані й зредаговані лектором. М. Драй-Хмара власноручно вписував бібліографічні дані та окремі терміни латинським шрифтом. У цілому матеріал добре систематизований, подається логічно, відзначається доброю стилістикою [19].

Структура підручника наступна: об'ємний вступ, щоправда без заголовка (с. 1–51); основна частина під назвою “Українці”, що займає понад 100 сторінок (с. 52–154); останній – невеличкий 13-сторінковий розділ, присвячений іншим слов'янським народам (с. 155–168) [19].

У вступі автор подає визначення предмету і його головних завдань, докладно аналізує погляди на слов'янство відомих в європейській науці вчених, зокрема Л. Нідерле, Й. Добровського, П. Шафарика, І. Срезневського, Ф. Міклошича, А. Шлейхера, Т. Флоринського, О. Шахматова, В. Ягича [19, с. 1–46]. У вступній частині науковець також подає об'ємний список літератури до курсу, де окрім вищезгаданих імен, називає праці А. Буділовича, М. Мірковича, І. Драгашевича [19, с. 46–49].

Науковець так визначив предмет свого навчального курсу: “Слов'янознавство – це наука про слов'ян, про їх походження, розселення, кількість та антропологічні прикмети: про їх мову, побут, віру, політичний та соціально-економічний устрій. Коротше сказати, це географічно-статистично-етнографічний огляд слов'янства” [19, с. 1]. Як бачимо, в першій частині визначення, український славіст трактував предмет слов'янознавства в його широкому розумінні, тоді як дореволюційна російська славістика зосереджувала увагу лише на зарубіжних слов'янах, проте у другій частині дефініції істотно звужуються параметри, окреслені у першій [7, с. 266]. Далі автор традиційно поділяє слов'ян на три групи: східних (українці, великороси, білоруси); західних (поляки, кашуби, чехи, словаки, лужицькі серби); південних (словенці, болгары, сербо-хорвати) [19, с. 1]. Щодо південної гілки слов'ян, автор сумнівався, чи серби і хорвати є одним, чи двома окремими народами: “серби і хорвати, здається один нарід, бо балакають однією мовою, але політичний розпад та культурна різниця (головним чином релігія) перешкоджають повному об'єднанню цих слов'янських народів, так що дехто визнає існування двох окремих народів – сербів і хорватів” [19, с. 2]. Проте чехів і словаків, які перебували у подібних умовах, учений вважав окремими народами. Як бачимо, в переліку південних слов'ян, не згадані македонці й чорногорці [19, с. 2] (як у принципі й в інших вищезгаданих славістичних працях, виданих на початку століття). Щодо чорногорців, то на них, можливо, не було звернено уваги через малочисельність та глибоку їх інтегрованість у сербське суспільство. Що ж до пояснення, чому автор підручника не відносить македонців до числа окремих слов'янських народів, то аргумент, мовляв цього не визнають ні болгары, ні серби, аж ніяк не є переконливим. На жаль, у книзі М. Драй-Хмари обійдено мовчанкою, що ж з цього приводу говорять самі македонці й чого вони домагаються. Усвідомлюючи складність проблеми ідентифікації слов'ян, автор робить докір науковцям, серед яких немає узгодженості щодо визначення таких етнічних понять, як “плем'я”, “відгалуження”, “народ”, “нація” тощо. І це, на його думку, дає змогу декому маніпулювати питаннями визначення і самовизначення того чи іншого народу. М. Драй-Хмара, зокрема, обурюється тим, що “великорусам, а особливо великоруським імперіалістам, не хочеться, щоб була самостійна Україна і тому вони не визнають український народ як

окрему слов'янську одиницю... Так само великороси відносяться і до білорусів” [5, с. 204]. Не оминув М. Драй-Хмара і питання українсько-польських відносин. Зважаючи на тодішні геополітичні реалії (маємо на увазі укладену у квітні 1920 р. між С. Петлюрою та Ю. Пілсудським Варшавську угоду, спрямовану проти більшовицької Росії), він наголошував на тому, що непорозуміння між поляками та українцями мають інший характер. Зокрема, польська шляхта, володіючи в Україні великими маєтностями, вважала, що Галичина, Холмщина і Полісся є місцем постійного проживання здебільшого поляків, тому вони, нібито, мають історичне право на ці території. Про відносини українців з іншими слов'янськими народами у підручнику не йдеться [5, с. 204].

На перших сторінках книги М. Драй-Хмара порушує й таке актуальне й суперечливе на той час питання, як кількість самостійних слов'янських мов. Як впливає з тексту, саме з мовою, автор пов'язує й існування народу-нації. З цього приводу вчений наводить думки Й. Добровського, П. Шафарика, І. Срезневського, Ф. Міклошича, Т. Флоринського, В. Ягича [19, с. 3–4]. М. Драй-Хмара визнає 11 живих слов'янських мов (українську, великоруську, білоруську, польську, кашубську, чеську, словацьку, горішньо-лужицьку, долішньо-лужицьку, словенську, сербо-хорватську, болгарську) та 11 нарідч [19, с. 4].

На цьому, власне, і вичерпуються питання вступного характеру, котрі займають чотири сторінки підручника.

Матеріал, викладений на с. 5–51, хоча не виділено окремим заголовком, присвячений загальним питанням розвитку давніх слов'ян: їх походженню, території розселення, прабатьківщині, міграційним процесам тощо.

Всупереч деяким панславістам, М. Драй-Хмара наголошує на тому, що “слов'яни не складають одного народу, з однією мовою і культурою, не представляють вони і політичної єдності. Тепер тільки наука або політична ідея кажуть нам час від часу про єдиний великий слов'янський нарід. Дійсність не знає одного народу, а історія оповідає нам про єдиний великий слов'янський нарід” [19, с. 5]. Далі автор аналізує поширені на той час концепції слов'янської прабатьківщини, критикує Дунайську теорію, при цьому зазначаючи, що польська, західно-руська й угорська номенклатура (топоніміка. – І. Ф.), антропологічні й археологічні дані вказують на те, що територія Закарпаття була прабатьківщиною слов'ян, куди вони прийшли з узбережжя Балтійського моря [19, с. 6–8; с. 14]. Згодом славіст зазначає, що доісторична прабатьківщина слов'ян, до їх поділу, простягалася “до середньої Вісли на схід до Дніпра й до басейна Десни й від Карпатських гір на північ майже до Могильова. Виходить, що слов'яни споконвіку мешкали в царстві польським опріч його північних губерній – в південній частині Гродненської, Мінської і певно Могилівської губерній” [19, с. 17]. Учений відносить слов'ян до індоєвропейської групи народів, розглядає гіпотези щодо прабатьківщини індоєвропейців, стверджує, що “культура Європи була споконвіку єдиною, тісно зв'язана з культурою Малої Азії й північним побережжям Африки, й може бути визначена як культура середземноморська. Первісна батьківщина індоєвропейців знаходилась на півночі від середземноморських культурних центрів, тобто в Середній Європі” [19, с. 19–20]. При цьому М. Драй-Хмара покликається на наукові праці численних авторів, які досліджували цю проблематику, зокрема, “Слов'янські старожитності” Л. Нідерле, свідчення античних (Тацита, Плінія, Птолемея) і візантійських джерел (Йордана, Прокопія Кесарійського), руських літописів, польських та інших хронік, твори учених XIX – початку XX ст. [19, с. 8–23]. Загалом у створеній картині розселення давніх слов'ян та їхніх взаємин із сусідами на тлі Великого переселення народів, на жаль, подекуди бракує чіткості та виразності. Зрештою, порушені М. Драй-Хмарою питання досі залишаються дискусійними, а наведені ним міркування значною мірою уже втратили свою наукову цінність, бо появились нові дослідження й концепції з ранньої історії слов'ян. Однак, для того часу вони доволі повно відображали стан вивчення зазначеної проблеми. Погоджуємося з думкою В. Чорнія, що саме ця частина підручника є найбільшим досягненням автора, оскільки вона становить ґрунтовний синтез наукових здобутків у цій ділянці славістики [5, с. 205; 19, с. 5–51].

Враховуючи реалії Української революції, культурно-освітню політику гетьманського уряду і Директорії, здійснювані українізаційні заходи, М. Драй-Хмара вводить у свій курс українознавчий аспект, якого ми не бачили у дореволюційних київських славістів з їх іноді відверто шовіністичними поглядами стосовно української мови, культури, котрі вважали українців у кращому випадку субетносом росіян. Тому, М. Драй-Хмара поставив перед собою мету довести, що українці – є окремим слов'янським народом. Це, на його думку, сприятиме визнанню їх світовим, передусім європейським, співтовариством. Відтак, центральне місце у підручнику відведено українцям, котрим присвячено найбільший розділ.

У ньому автор розглядає наступні аспекти: територію України в природно-географічному, політичному, антропологічному вимірах; кількість населення, статистичні та демографічні дані; етнографічні: житло українців, їх побут, вірування, звичаї, обряди, заняття, рівень освіченості, професійний склад [19, с. 52–108]. Учений виділив наступні етнографічні регіони України: Карпати і Підкарпаття, Розточчя, Підляшшя, Полісся, Волинь, Поділля, Правобережне згір'я, Лівобережний низькоділ, Лівобережне згір'я, Донецький кряж, Покутсько-Бесарабське згір'я, Чорноморський низькоділ, Північний Крим, Кубанське та Прикаспійське Підкавказзя. В політичному аспекті вчений поділяв Україну на 7 регіонів: Угорська Україна, Буковина, Галичина, Правобережна Україна, Лівобережна Україна, Степова Україна та Кубанщина з Чорноморщиною та частиною Ставропольщини [19, с. 93–95]. З усіх періодів історії України вчений найбільш докладно описує раннє середньовіччя: зокрема розселення й об'єднання східнослов'янських племен, виникнення та історію Київської Русі, етимологію терміна Русь, правління київських князів, їх стосунки з сусідами тощо [19, с. 52–79].

Укінці розділу, М. Драй-Хмара робить деякі висновки, котрі дослівно пропонуємо читачу: “український народ – одна етнічна цілісність, яка виділяється серед усіх слов'янських народів; є багато старовини, яка вказує на те, що він не зазнав великих етнічних впливів; український народ асимілював чужі етнографічні риси, але не втратив при цьому свого слов'янського типу; українці наближаються до болгар, сербів, чехів, але Польща мала найбільші культурні впливи на них; етнографічні особливості білорусів та великорусів найбільше наближаються до українських у своїх найбільш старовинних формах” [19, с. 151].

Надіємось, цим розділом зацікавляться наші україністи та етнологи. Оскільки у кожній із слов'янських країн вітчизняна проблематика умовно відокремлюється від славістики, ми не будемо детально аналізувати його.

Остання, найменша частина підручника – “Програма до лекцій по слов'янознавству. До інших слов'ян (крім українців)” (с. 155–168), складається з восьми коротких нарисів про болгар, сербо-хорватів, словенців, чехів, словаків, лужицьких сербів, поляків і кашубів. Матеріал у них подається вибірково і фрагментарно про кожен із названих народів. Автор окреслює територію їх проживання, кордони, детально називає сусідів, місця розселення в діаспорі, кількісний, етнічний склад та віровизнання населення країни за діючими конфесіями, окремі найважливіші події їхньої політичної історії, деякі відомості про економіку і культуру. Зауважимо, що статистичні дані вчений подає за довідковими виданнями про слов'ян Т. Флоринського і Л. Нідерле, вибірково – за переписами населення 1900 та 1905 рр. Південним слов'янам автор приділив більше уваги, ніж західним [19, с. 155–168]. Незважаючи на відсутність цілісної й системної подачі інформації про зарубіжних слов'ян, запропонований матеріал давав студентам початкові уявлення про них.

За своїм науковим змістом М. Драй-Хмара врахував всі найновіші дослідження європейської славістики, в методологічних підходах спостерігаємо вплив позитивістської і неослов'янофільської концепцій [7, с. 267]. Цілком очевидно, що якби книга була якісніше видана, а головне, якби її вдалося розповсюдити серед українських та зарубіжних славістів, то вона якоюсь мірою могла б відіграти призначену їй роль. Але, як відомо, через тодішні воєнно-політичні обставини цього не сталося. Незважаючи на це, треба пам'ятати, що “Слов'янознавство” М. Драй-Хмари – це перша українська праця, автор якої запропонував спробу узагальнених відомостей як про слов'янство загалом, так і про окремі зарубіжні

слов'янські народи, зокрема, акцентуючи при цьому, що законне місце серед них займають українці.

На підставі проаналізованого матеріалу, можна зробити висновки, що слов'янознавство в КПДУУ розглядалося як важливий елемент підготовки фахівця-гуманітарія; незважаючи на умови війни, керівництво університету дбало про викладання важливих навчальних курсів, серед них, і слов'янознавства, а також видавництво навчальної літератури; М. Драй-Хмара за дуже короткий час зумів зібрати доступний матеріал і видати його окремою книгою [5, с. 207].

Як ми уже зазначали, другою україномовною синтетичною працею з історії слов'ян цього періоду став “Слов'янський світ в його минулому і сучасному” Д. Дорошенка [20]. У вступній частині свого дослідження вчений наголошував на важливості такого видання. Автор підкреслював, що для українського народу, якому доводиться на разі “виконувати собі долю, взаємини до слов'янських народів, що майже всі бороли собі державно-національну незалежність, набирають для нас іншого характеру й значення, далеко більш реального й практичного, ніж се було досі. Пізнати ці народи, познайомитися з їх життям і побутом стає неминучою передумовою наших з ними відносин та взаємин” [23, с. 7].

На вихід “Слов'янського світу...” одразу відреагувала наукова громадськість, зокрема, відомий галицький історик – М. Кордуба опублікував рецензію у Літературно-науковому вістнику (1923, Кн. VI, Т. 80, с. 185–191) [8]. У ній вчений також наголосив, що кількість праць, які би давали повний образ історичного розвитку і сучасного життя слов'янських народів на той час була доволі незначна. Причини цього вчений бачив у компрометації слов'янських справ (принаймні в Росії і Україні) слов'янофільським рухом, при цьому наголошуючи, що наукове студювання слов'янства і слов'янофільство – це зовсім різні категорії; а також пов'язував зі складністю самого предмета студювання: “розвій поодиноких славянських народів ішов і йде серед так дуже відмінних умов, під впливом так різнородних чинників та товчків, що само зрозумінне психіки кожного з них ставить непоборимі труднощі. Зовсім не менші труднощі є технічної породи. При теперішній далеко йдучій спеціалізації наукової літератури, при інтензивних монографічних студіях усіх живіших питань тільки виємковій людині вдається вдатним синтезом обходити суцільний образ життя і розвою хоч би лиш одного, свого рідного народу на всіх царинах його діяльності” [8, с. 185].

Саме у зв'язку з цим, застерігаючись від можливих звинувачень, Д. Дорошенко писав у передмові до своєї праці: “Ідея моєї книжки далека від якихсь “слов'янофільських” тенденцій і поглядів на існування якоїсь особливої, ніби усім слов'янам властивої, спільности інтересів”, протилежних народам інших етнічних груп. Бо, на його думку, “однакове расове походження та племінна приналежність самі по собі грають незначну роль” в питаннях, що стосуються “державних та національних інтересів” [6, с. 151].

У першій частині праці під назвою “Слов'янське плем'я”, Д. Дорошенко коротко висвітлив свої погляди на походження і розселення стародавніх слов'ян, виникнення і подальший розвиток різних слов'янських держав і народів, загалом дотримуючись існуючих на той час наукових концепцій.

Прабатьківщиною індоєвропейської сім'ї народів учений вважав Середню Азію, хоча на той час уже були відомі й загальноприйняті погляди О. Шрадера та Г. Гірта, що вона була у Східній Європі [23, с. 57]. Д. Дорошенко дотримується т. зв. норманської теорії походження Київської Русі, не згадуючи при цьому, що М. Грушевський та його учні займали іншу, антинорманську позицію, пов'язуючи початок Русі не з Великим Новгородом, а з Києвом [23, с. 112].

Стосовно питання, кого зі слов'ян можна вважати окремим народом, то вчений, відзначивши різницю в підходах до цього питання у найбільш відомих авторитетів: І. Добровського, П. Шафарика, Ф. Міклошича та ін., звернув увагу на те, що цю проблему багато хто зі славістів трактує “з погляду не стільки наукової безсторонності й об'єктивізму, скільки з погляду інтересів політичних” [23, с. 18]. Оскільки тоді підставою окремішності

народу вважали мову і більшість російських та зарубіжних учених не визнавали ні української, ні білоруської мов, вважаючи їх лише наріччями російської, то в усіх попередніх народознавчих виданнях, за винятком праць О. Погодіна та М. Драй-Хмари, українці й білоруси розглядалися як етнічні групи росіян. На жаль, книга О. Погодіна, що вийшла уже в роки Першої світової війни, внаслідок чого виникли труднощі з її розповсюдженням, очевидно, не була відома Д. Дорошенку. Тому він не дискутував з ним, а наводячи статистичні дані про чисельність окремих слов'янських народів і слов'ян загалом, посилався головню на праці Л. Нідерле і Т. Флоринського [6, с. 152].

Тому, підсумовуючи першу частину праці, автор свідомо підкреслив, що “життя давно вже вирішило питання про самостійність і рівноправність кожного слов'янського народу волею самих цих народів: кожний, хоча б і найменший слов'янський народ старається зробити свою рідну мову органом просвіти, письменства і науки, шанує її, береже, вбачає в її свій найдорожчий національний скарб” [23, с. 20].

Праця Д. Дорошенка складається з окремих розділів, присвячених слов'янським народам, описаних, кожен зокрема, та розміщених за алфавітом, за зразком енциклопедичних видань, тобто: білорусам, болгарам, великорусам, кашубам, лужицьким сербам, полякам, сербо-хорватам, словакам, словенцям, чехам і українцям [20].

Маючи намір, присвятити кожному народу окремий розділ й “дати по змозі головні відомості й факти і допомогти читачеві самому орієнтуватися серед великої літератури славянознавства” на практиці цього принципу автор не дотримувався [23, с. 8–9]. Усіх південних слов'ян, що входили до складу Югославії, за винятком словенців, він зарахував до “сербського племені”, хоч і визнав, що “воно поділяється на кілька племен, які своєю історичною долею відрізняються між собою настільки, що можна говорити про них як про окремі народи і так здебільшого вони й самі на себе дивилися, аж поки не сталося в кінці світової війни об'єднання їх в одній “Югославській” державі” [23, с. 111]. Д. Дорошенко, як і багато з його сучасників повірив у те, що об'єднання різних південнослов'янських народів в одній державі призведе до ліквідації їх національних відмінностей. Та й, зрештою, ці відмінності він бачив, але трактував іноді не зовсім правильно. Так, Д. Дорошенко вважав, що “сербське плем'я” складається з трьох основних груп, що найбільше різняться між собою, а саме: власне сербів, хорватів і далматинців. По-перше, тут не враховано, що більшість населення Далмації становлять хорвати і при всіх особливостях, йому притаманних, воно не є окремим етносом. По-друге, не враховано того, що чорногорці, хоч і дуже близькі за своїм походженням, мовою та історичною долею до сербів, все ж є окремим народом [6, с. 153].

Вважаючи об'єднання південнослов'янських народів штучним, Д. Дорошенко розглядає історичний і культурний розвиток сербів, хорватів, чорногорців, далматинців і боснійців в окремих параграфах. Відтак, автор не погоджується з тими сербськими вченими, котрі розглядали, наприклад, історію літератури цих народів як “югослов'янську” [23, с. 157].

Македонців Д. Дорошенко залічує до болгар, хоч і вважає це не остаточно визначеним питанням [23, с. 72]. Натомість кашубам, яких багато вчених не визнають окремим народом, а лише частиною поляків, автор все ж присвячує невеличкий, на 5 сторінок, розділ, чим займає іншу позицію в цьому питанні. Загалом Д. Дорошенко обмежився відомостями про кашубів, поданими в енциклопедичному словнику Брокгауза і Ефрона 1889 р. [23].

У праці не з'ясовано як слід і початкової історії Болгарської держави. Вже перше речення, що “болгари появилися на Балканському півострові уперше в VI ст. як славянське плем'я, що перед тим сиділо на Підкарпаттю”, викликає запитання [23]. Не сказано нічого про те, що хан Крум захопив південно-східну частину Угорщини, спрямувавши туди болгарську колонізацію [23, с. 157]. Є помилки у деяких хронологічних датах (завоювання Болгарії Святославом 917 р. замість 971 р. та ін.), вислів, що до держави Петра Шишмана належала східна (а не західна) Болгарія [23, с. 165]. Періоду турецького володіння Болгарією з кінця XIV до XIX ст. автор присвячує лише одну сторінку [23, с. 198].

Є суперечності й у викладі початкової історії Московської держави. З одного боку автор каже, що ця організація “виникла спочатку в новгородській землі, де її основу поклали

варяжські дружини зі своїми конунгами-князями”, відтак, як норманіст пов’язує початки Руської держави з Новгородом і тут же локалізує назву Русь. Водночас, на тій же сторінці зазначає, що “великоруська народність виступала активним чинником на арену історії одною з наймолодших серед інших славянських народностей” [23, с. 112.] У нарисі про Московську державу не зазначено також усіх обставин, що спричинили поглиблення різниці між північно- і південно-руськими племенами, не вказано всіх факторів, що сприяли утворенню окремого російського народу, що особливо важливо з огляду на те, що це український підручник слов’янознавства.

Є низка суперечностей й у розділі про поляків (він займає 38 ст.). Автор не згадує про завоювання Болеславом Хоробрим областей над верхньою Віслою з м. Краковим, та некритично повторює міф, що Болеслав “повернув одняті князем Володимиром червенські міста”, хоча тоді вже було відомо, що ці міста до того Польщі не належали, отже польський король не повернув, а завоював їх. Автор датує приєднання Галичини і частини Волині до Польщі 1340 роком, хоча цей похід Казимира III Великого був неуспішним. Ян Ольбрахт не проводив на Буковині війни з турками, лише з молдавським воеводою Стефаном Великим; не варто говорити і про розгром німецького ордену Сигізмундом I у 1520 р., ця війна, що почалася в грудні 1519 р. не дала жодній стороні більших успіхів і завершилася Торунським миром 1521 р. [8, с. 188].

Дмитро Дорошенко сміливо сказав своє слово щодо концепції чехословакізму, за якою існує один чехословацький народ, й оцінює її не з точки зору політичної доцільності, а з позиції наукової істини. Так, історію словаків учений подає в окремому розділі. У той час, коли писалася праця “Слов’янський світ у його минулому й сучасному”, словаків поза слов’янським світом знали мало. Тому важливо, що Д. Дорошенко відзначив роль представників цього народу в освоєнні Нового Світу, а також їх працьовитість, побожність, витривалість та невибагливість, любов до звичаїв та рідної культури. Цікаво, що цей підрозділ нарисув завершується фразою: “Своїми звичаями, вдачаю й одежею словаки дуже близькі до українців” [9].

Історія словаків у праці Д. Дорошенка викладена з урахуванням відомостей, які мала історична наука на початку минулого століття. Але й на цьому фоні підкреслюється зв’язок історичної долі сусідніх народів ще з княжих часів. Як і українці, словаки довго і криваво добивалися свого визнання, зокрема у боротьбі з угорською та чеською експансією. Події історії дуже нагадують Україну: зрада верхівки, яка шукала закордонного покровителя, народні повстання, що завершувалися втратою національних прав, переслідування прогресивних діячів, зокрема Л. Штура, Й. Гурбана. Після незначного полегшення становища словацької культури у 60-х роках XIX ст. настає важкий період мадяризації словаків, що починається так само, як і в царській Росії – із закриття народних шкіл. Навіть репресії мали однаковий характер: “за словацьку розмову, за словацьку книжку виключали з школи” [23, с. 251]. У цих фразах помітне співчуття історика до народу, який, незважаючи на релігійні, культурні, політичні утиски, зумів піднятися і заявити про себе. З великими надіями автор дивиться на перспективи здобуття автономії словаків у Чехословаччині після подій 1918 року; ці намагання, за словами Д. Дорошенка, “не раз прибирають доволі різку форму” [9].

У нарисі про словацьку літературу вчений підкреслює неоднозначне ставлення літераторів та політиків до існування цього явища. Зокрема, чеські діячі “говорять про самостійність мови та письменства словацького як про сепаратизм” [23, с. 564]. Тут напрошуються прямі паралелі з українською мовою та українською літературою, про які окремі діячі російської літератури, політики і досі говорять як про історичний казус. Боротьба за національну ідентичність породжувала у Словаччині появу діячів, які любили свій народ, але в силу обставин послуговувалися чужою мовою. Вчений зауважує: “Вони дуже подібні з цього погляду до тогочасних українських патріотів, отих Полетик, Маркевичів, Рубанів, що писали російською мовою про українську старовину” [9]. Як і в Україні, в окремі періоди рідну мову використовували як інструмент впливу на народні маси

в релігійних протистояннях словацьких католиків та протестантів. Загалом чітко прослідковуємо, що учений, не пропагуючи ідей панславізму, підтримує прагнення словаків до самостійності.

Історію українського народу подано на 23 сторінках. Руську державу Д. Дорошенко одразу називає українською, з чим можемо на сьогодні сперечатися. Так само, як і з тим, що наприкінці XI ст. вже існувала Галицько-Володимирська держава [23, с. 89]. Автор змальовує литовську добу як ельдорадо української аристократії, що начебто засідала в “Раді панів” великого литовського князя і займала вищі адміністративні посади в Литві. Вчений говорить, що проти Люблінської унії виступала лише українська аристократія, забуваючи про литовську. Розповідаючи про початки козацтва, Д. Дорошенко переоцінює значення реєстрових козаків, називаючи їх зовсім окремим військовим станом. Не з’ясовано, чому саме козацтво не змогло зжитися з польською державою і почало бунтувати [8, с. 190]. Розповідаючи про останні події української історії, автор не згадує, що після розвалу Австро-Угорщини, Буковинська Україна, хоч і на короткий час, зорганізувала своє державне життя на чолі з “Національною Радою” [8, с. 190; 23].

Укладаючи розділи своєї праці, вчений дотримувався одного принципу. Усі вони містять детальну інформацію щодо етнографічних меж та території розселення тих чи інших слов’ян; статистичні відомості про кількість даного народу із зазначенням джерел, з яких вони запозичені. Досить об’ємну інформацію автор подавав про історію та літературу кожного народу. Розділи, присвячені росіянам, полякам, українцям і чехам, завершуються інформацією про національне мистецтво, деякі про розвиток науки. Наприкінці розділів подана бібліографія найбільш важливих праць українських й зарубіжних авторів [20].

Слід підкреслити, що попри недоліки праці, які передусім пов’язані з тим, в яких умовах (емігрантське життя вченого) і за який короткий час писалося дослідження, запропоновані Д. Дорошенком нариси про слов’янські народи є ґрунтовними, свідчать про зібраний і осмислений надзвичайно багатий матеріал, у тому числі джерельний. Хоча думки й оцінки вчених стосовно “Славянського Світу” Д. Дорошенка дещо розходяться. Так, сучасник історика, М. Кордуба у своїй рецензії зазначав, що на працю “приходиться дивитися як на чисто інформаційну”, “всупереч заголовкови, автор не розглядає славянського світа як цілоти, не дошукується та не визбирує аналогій в політичнім, економічнім і духовнім розвою славянських народів, не підсумовує його у більше або менше вдатні синтези” [8, с. 185]. Далі рецензент зауважив, що Д. Дорошенко випустив низку вагомих студій з історії слов’янства, при цьому вказав чимало другорядних. Наприклад, в літературі про білорусів, пропущена така капітальна праця, як “Россія” під ред. В. П. Семенова, IX-ий том котрої присвячений виключно Білорусі, й містить праці таких спеціалістів, як М. Довнар-Запольський, Д. Шендрік та ін. Зауважив М. Кордуба, що слід було б згадати і “монографію В. Антоновича по истории Зап. и Юго-Зап. Россіи” (Київ, 1885) та П. Брянцева “Исторія Литовскаго государства” (Вильна, 1889); в літературі про болгар – працю Йігеґека “Das Fürstentum Bulgarien” (Prag, 1888), Радева “Строителитъ на съвременна България” (Софія, 1910–1911). В літературі про сербів слід додати було ще працю Йігеґек “Geschichte der Serben” (1911), а зовсім “безвартісні брошурки і статті Веретельника, Борковського і др.” – пропустити [8, с. 186].

Зайвою, вважав М. Кордуба, була подача до кожного слов’янського народу детального опису етнографічних кордонів, оскільки читач “не те, що не зможе зорієнтуватися серед навали назв річок і дрібних місцевостей, але й не найде їх хоч би і в більшім атлясі”. Доцільніше було б, на його думку, подати детальну етнографічну карту, а опис етнографічних меж в тексті – опустити [8, с. 191].

Дмитро Дорошенко розглянув науковий доробок слов’янських народів лише у сфері історіографії, філології, етнографії, при цьому – галузі суспільних дисциплін та математично-природничих – не висвітлено (лише у розділі про українців, і то, частково). Так само вибірково описана музична творчість (у поляків, українців та чехів). Це також М. Кордуба вважає недоопрацюваннями автора. Наприкінці рецензії, історик, звичайно,

підкреслив, наскільки потрібна і “хосенна” праця Д. Дорошенка суспільству, і що вона “має безперечно чималі добрі сторони” [8, с. 191]. Вчений найбільш схвально відгукнувся про розділ, присвячений білорусам та історії української літератури [8, с. 190].

Натомість позитивну оцінку праці отримуємо в статті В. Чорнія “Праця Дмитра Дорошенка “Слов’янський світ”: українська візія слов’янства” [6], котрий зауважив, що з точки зору насиченості фактами, їх достовірності та об’єктивності, праця Д. Дорошенка не тільки не поступається, а й у дечому перевищує усі попередні видання такого характеру. Підкреслив, що її перевага полягає в тому, що огляд історичних подій доведений до кінця Першої світової війни, відображений процес створення нових слов’янських держав. Важливо також, що з цієї праці читач може почерпнути відомості про слов’ян рідною мовою, а зарубіжні науковці – дізнатися про історичне минуле і тогочасне становище українського народу, яке в інших славістичних виданнях або зовсім не висвітлювалось, або подавалося необ’єктивно [6, с. 154] (за винятком, рецензованого нами вище підручника М. Драй-Хмари, котрий, на жаль, не був достатньо розтиражований).

Завдяки працям М. Драй-Хмари та Д. Дорошенка показано місце і роль українців серед інших слов’ян та їх бачення слов’янства загалом, їх ролі у світовій політиці з позиції українського автора, – а це в умовах міжнародних відносин міжвоєнного двадцятиріччя – було особливо важливим, враховуючи, що на початку ХХ ст. з’явилося багато псевдонаукових концепцій на догоду політикам, що обслуговували експансіоністські інтереси Москви, Варшави, Праги, Белграда, Відня, Будапешта, Бухареста чи Стамбула. Все це свідчило, що становлення наукового слов’янознавства в Україні, хоч і повільними темпами, але відбувалося. Першорядне значення у цьому процесі безумовно займала наукова продукція українських учених, зокрема перші синтетичні праці зі слов’янознавства.

Список використаних джерел

1. *Копилов С.* Українська історична славістика нового часу: витoki, становлення і етапи розвитку: Дисертація на здобуття наук. ступеня докт. історичних наук / 07.00.06. – Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. – Кам’янець-Подільський, 2006. – 525 с.
2. *Паламарчук О., Чмир О.* Славістика в Київському університеті між двома світовими війнами / О. Паламарчук, О. Чмир // *Слов’янський світ: щорічник*. Вип. 7 / [голов. ред. Скрипник Г. А.] НАНУ, ІМФЕ ім. Т. Рильського. – К., 2009. – С. 3–13.
3. *Копилов С.* Історико-славістичні дослідження вчених Київського університету в перші десятиріччя ХХ ст. / С. Копилов // *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Історія. – Вип. 22. – Ужгород: Говерла, 2009. – С. 117–126.
4. *Чорній В.* Славістична спадщина Михайла Драй-Хмари / В. Чорній // *Проблеми слов’янознавства*. – Вип. 58. – 2009. – С. 11–24.
5. *Чорній В.* Перший український підручник зі слов’янознавства Михайла Драй-Хмари / В. Чорній // *Проблеми слов’янознавства*. – Вип. 59. – 2010. – С. 201–207.
6. *Чорній В.* Праця Дмитра Дорошенка “Слов’янський світ”: українська візія слов’янства / В. Чорній // *Проблеми слов’янознавства*. – Вип. 47. – Львів, 1996. – С. 149–154.
7. *Копилов С. М.* Драй-Хмара в Кам’янець-Подільському державному українському університеті (1918–1921 рр.) / С. Копилов // *Матеріали ІХ Подільської історико-краєзнавчої конференції*. – Кам’янець-Подільський, 1995. – С. 264–268.
8. *Кордуба М.* [рец.] Дорошенко Д. “Славянський Світ в його минулому й сучасному”. Т. 1–3. – Берлін, 1922 // *Літературно-науковий вісник*. – Кн. 6. – Т. 80. – 1923. – С. 185–191.
9. *Філак І.* Словаки в оцінці Д. Дорошенка: погляд українця. [Електронний ресурс] – Режим доступу: centerkultur.xtreemhost.com/archives/438
10. *Чмир О.* Сербістика в Університеті св. Володимира / О. Чмир // *Українсько-сербський збірник УКРАС: історія, культура, мистецтво*. – Вип. 1 (4) / Гол. ред. Д. Айдачич. – Київ: Темпора, 2009. – С. 160–184.
11. *Флоринський Т.* Древнейший памятник болгарского права “Закон судный людем” / Т. Флоринський. – К., 1904. – 21 с.
12. *Флоринський Т.* Южные славяне и Византия во второй четверти XIV в. – Вип. I. / Т. Флоринський. – СПб.: Тип. В. С. Балашева, 1882. – 137 с.
13. *Флоринський Т.* Южные славяне и Византия во второй четверти XIV в. – Вип. II. / Т. Флоринський. – СПб., 1882. – 274 с.
14. *Флоринський Т.* Новые материалы для истории Дубровника / Т. Флоринський. – СПб., 1881. – 18 с. [Отд. оттиск из “Журнала министерства народного просвещения”].
15. *Флоринський Т.* Славянское племя. Статистико-этнографический обзор современного славянства / Т. Флоринський. – К., 1907. – 193 с.
16. *Нидерле Л.* Обзорение современного славянства. Географическо-статистический очерк (съ картою) / Л. Нидерле // *Энциклопедия славянской филологии*. – Вип. 2. / Под ред. И. В. Ягича. – СПб., 1909. – 160 с.
17. *Slovanstvo. Obraz jeho minulosti a přítomnosti* / J. Bidlo, A. Boháč, V. Černý. – Praha, 1912. – 777 s.
18. *Погодин О.* Славянский миръ. Политическое и экономическое положение славянскихъ народовъ передъ войной 1914 г. / О. Погодин. – СПб., 1915. – 425 с.
19. *Драй-Хмара М.* Слов’янознавство. – Кам’янець-Подільський: “Видання Вид. Відділу Ради Ст. Предст. К-ПДУУ”, 1920. – 168 с. // Відділ українознавства Львівської Національної Наукової бібліотеки України імені В. Стефаніка.
20. *Дорошенко Д.* Славянський Світ в його минулому й сучасному / Д. Дорошенко. – Т. I–III. – Берлін, 1922.
21. *Костюк Г.* Від редактора // Михайло Драй-Хмара. 3 літературно-наукові спадщини. – Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто, 1979. – С. 7–12.
22. *Драй-Хмара М.* Українці (передрук) / Підготувала Є. Сохацька // *Слово і час*. – 2000. – № 2. – С. 68–71.
23. *Дорошенко Д.* Слов’янський світ у його минулому й сучасному / Д. Дорошенко. – К.: Темпора, 2010. – 784 с.

Ирина Федорив

**СТАНОВЛЕНИЕ НАУЧНОГО СЛАВЯНОВЕДЕНИЯ В УКРАИНЕ
(ПЕРВАЯ ТРЕТЬ XX В.)**

В статье рассматриваются предпосылки и особенности становления научного славяноведения в Украине в первой трети XX в. В контексте развития общеевропейской славистики анализируется содержание основных положений первых учебников по славяноведению, написанных в этот период украинскими учеными.

Ключевые слова: история украинской славистики, первая треть XX в., первые украинские учебники по славяноведению, Т. Флоринский, М. Драй-Хмара, Д. Дорошенко.

Iryna Fedoriv

**ESTABLISHING SCIENTIFIC SLAVONIC STUDIES IN UKRAINE
(THE FIRST THIRD OF THE TWENTIETH CENTURY)**

The article highlights the conditions and peculiarities of the establishment of the scientific Slavonic studies in Ukraine in the first third of the twentieth century. In the context of the development of European Slavic studies the content of the main ideas of the first books on Slavonic studies written during this period by Ukrainian scholars is analyzed.

Key words: History of the Ukrainian Slavic Studies, the first third of the twentieth century, the first Ukrainian textbooks on Slavonics, T. Florynskyy, M. Dray-Hmara, D. Doroshenko.